

ДО ПИТАННЯ КОНЦЕНТРАЦІЇ КАПІТАЛУ ТА ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ.

У статі розглядаються загальнотеоретичні положення взаємозв'язку сучасних форм концентрації капіталу (ТНК) та економічного зростання.

The article are consider basis theoretical provisions interconnection modern accumulated capital form (TNC) and economic growth.

У сучасній глобальній економіці процеси концентрації капіталу набувають потужного стрімкого розвитку. Спостерігається подальше формування та розвиток як традиційних так і нових форм концентрації капіталу. Особливе місце у цьому процесі займають транснаціональні корпорації (ТНК) які сконцентрували в своїх руках значну частку економічного потенціалу світу, діяльність яких поширюється на всі сфери економічного життя і перетворює їх на одну з рушійних сил розвитку сучасної економіки. На сьогоднішній день, за даними ООН [1, с.6] нараховується біля 60 тисяч материнських транснаціональних корпорацій, що контролюють біля 450 тисяч дочірніх компаній та відділень за кордоном. Як зазначає Соколенко С.І., до 60% торгівлі та інвестицій у промисловому секторі проходить через транснаціональні та міжнародні корпорації, а на 500 найбільших ТНК припадає понад 80% світового потоку прямих іноземних інвестицій і більше 50% світової торгівлі [2,с.332].

Особливої актуальності набуває питання впливу транснаціонального капіталу, як провідної форми концентрації капіталу в умовах глобалізації, на економічне зростання.

Теоретико-методологічні основи процесу концентрації капіталу та його форм, закладені К.Марксом [3], набули подальшого дослідження у працях таких вчених як Мочерний С.В., Азрилян А.Н., Астапович А.З., Степанов В., Кизим

Н.А., Уткин Є.А., Шерер Ф., Росс Д, Вейне Г., Деринг У., Зайдель Х., Теммен Р., Коно Т., Жамен С., Лекур Л. та ін. [4 -14].

Концентрацію капіталу К.Маркс визначає як “зростання сукупних мас капіталу, що виступають як власність окремих капіталістів”[3, с.639]. Процес концентрації капіталу розглядається Мочерним С.В., як поступове збільшення розмірів капіталу внаслідок відтворення його в процесі капіталізації частини прибутку [4, с.5]. Подібне за суттю трактування дає Азрилян А.Н., а саме, концентрація капіталу - це процес зростання капіталу за рахунок нагромадження, тобто перетворення частини доданої вартості на капітал[5, с.1188].

Концентрація капіталу обумовлена концентрацією виробництва, зростанням продуктивності праці, певною зміною технології виробництва, тобто активним впровадженням у виробництво досягнень НТП (що, в свою чергу вимагає збільшення авансованого капіталу), конкурентною боротьбою та ін. Концентрація капіталу проявляється у концентрації певних форм капіталу. Серед провідних форм концентрації капіталу на національному та міжнародному рівнях виділяють транснаціональні корпорації, транснаціональні стратегічні альянси, транснаціональні банки, фінансово-промислові групи. Концентрація капіталу на національному рівні поступово переростає у міжнародний, наднаціональний рівень. Національні компанії перетворюються у транснаціональні.

ТНК це міжнародні фірми – монополісти що створені національним капіталом і мають національний контроль за діяльністю корпорації, міжнародна сфера діяльності яких має наддержавний, наднаціональний характер. Характерною особливістю ТНК є інвестування капіталу за кордоном, а не просто експорт товару, і це інвестування капіталу проходить в комплексі з використанням закордонної робочої сили в межах міжнародного виробництва. Транснаціоналізація являє собою процес посилення світової інтеграції в результаті глобальних операцій ТНК. На сьогоднішній день ТНК виступає як панівна форма функціонування міжнародного капіталу. Поступово відбувається інтеграція транснаціональних корпорацій (ТНК) з транснаціональними банками (ТНБ), що спричиняє виникнення транснаціонального фінансового капіталу.

Організаційними формами існування ТНК та ТНБ є національні та інтернаціональні фінансово – промислові групи. Спостерігається подальше зростання зовнішньоекономічної діяльності в якій ТНК виступають в ролі торговців, інвесторів, розповсюджувачів сучасних технологій, стимуляторів міжнародної трудової міграції, а також сприяють розширенню та поглибленню виробничих зв'язків між підприємствами різних країн. Завдяки міжнародній міграції довгострокового капіталу, прискорився процес взаємопроникнення фінансового капіталу, що посилює могутність ТНК. Завдячуючи вивезенню капіталу і системі міжнародного виробництва, ТНК отримують значні прибутки навіть за умов загострення кризових явищ в світовій економіці.

Формуючи інтегровані зв'язки міжнародного співробітництва і володіючи потужним впливом на основні фактори економічного зростання, транснаціональні корпорації, як провідна форма концентрації капіталу, виступає як потужний важіль прискорення економічного розвитку.

Досліджуючи вплив діяльності ТНК на економічне зростання країн, необхідно визначити економічну категорію – економічне зростання.

Так, проблеми економічного зростання розглядалися ще в працях А.Сміта, Дж. Кейнса, набули подальшого дослідження такими вченими як Є.Домар, У.Фендрік, Е.Хансен, Є.Денісон, С.Кузнєц, Р.Солоу, Г.Менк'ю, А.Філіпенко, О.Рогач та іншими.

Традиційно, категорія економічне зростання в економічній літературі визначається як стійке збільшення національного виробництва, як процес взаємодії економічних, соціальних, природних (екологічних) та політичних факторів. Як основні фактори економічного зростання, розглядаються: праця, земля, капітал, які в свою чергу диференціюються на людський капітал, природні ресурси, технологічні знання, науково технічний прогрес [15, с.515-516], а також ефективне розміщення ресурсів, економія на масштабах, комплекс інституціональних та ментальних факторів [16, с.67]. Але, в різних країнах складові економічного зростання відрізняються, в залежності від змістовного

наповнення основних факторів, а саме від якості людського капіталу, від продуктивності землі, від рівня науково-технічного розвитку та ін.

Економічне зростання є функцією від певної комбінації одночасно діючих факторів. Прослідковується залежність між кількісним наповненням певних складових економічного зростання та їх сукупністю і якісним показником темпу економічного зростання тієї чи іншої країни. Визначальну роль у збільшенні темпів економічного зростання відіграє науково-технічний прогрес. У відповідності до цього зростає значення освіти, науки, технологій. Так, у середньому, у системі факторів економічного зростання, 70% приросту валового внутрішнього продукту припадає на чинники продуктивного зростання, пов'язані з освітою, наукою, розвитком технологій та ін [17, с.19]. Також, у доданій вартості продукції промисловості зростає частка високотехнологічних товарів.

До основних факторів стійкого прискореного економічного зростання також відносять швидкі темпи нагромадження капіталу та структурні зрушення економіки (технологічна модернізація, підвищення ролі промисловості та ін.). В основі швидкого та стійкого економічного зростання, підвищення рівня життя, зростання продуктивності праці та вдалої інтеграції в міжнародну економіку лежить нагромадження капіталу та взаємопідсилюючі зв'язки між нагромадженням капіталу та технологічним процесом і структурними змінами.

Інвестиції сприяють технологічному прогресу, розвитку інституціональних структур, розширенню виробничих потужностей, продукують збільшення доходів, сприяють отриманню нових знань і т.ін. Важливе місце займають інвестиції в циклічному та у довгострокових аспектах економічного розвитку через те, що рішення про інвестиції залежать від рівня та стабільності економічної діяльності.

В залежності від структури капіталу, від його характеру, від ефективності використання виробничих потужностей, той самий (однаковий) темп нагромадження капіталу може продукувати різні темпи економічного зростання. Через це, на сьогоднішній день, не встановлено однозначний взаємозв'язок між нормою інвестицій та економічним зростанням. Економетричні дослідження

факторів економічного зростання, з залученням регресивного аналізу, серед багатьох країн, не встановили цього однозначного взаємозв'язку. Так, у 2001 році, науковці Кенні С. і Вільямс Д. [18] провели дослідження економічного зростання за допомогою рівняння, що включало в себе більш 100 змінних (економетричних, соціологічних, структурних, географічних, історичних та ін.).

Однак, за твердженням ЮНКТАД [19, с.64], саме інвестиції, серед багатьох змінних рівняння економічного зростання, є одним з тих факторів, що у великій мірі впливають на економічне зростання. Підтвердженням потужного впливу темпу зростання валових інвестицій в основний капітал на валовий внутрішній продукт стало дослідження ЮНКТАД серед розвинених країн та країн що розвиваються. Було проведено розрахунок середніх річних темпів приросту валового внутрішнього продукту та валових інвестицій в основний капітал в окремих країнах у 1960-2000 роках [19, с.64]. На основі дослідження були зроблені висновки про те, що економічне зростання не може підтримуватися без достатнього рівня інвестицій, який, в свою чергу, забезпечує розвиток зв'язків між різними сферами та секторами економіки. Враховуючи те, що граничні рівні інвестицій залежать від певної специфіки країн, для найбільш бідних країн норма інвестицій повинна становити 20% від доходів, а для країн, що розвиваються, з середнім рівнем доходу – 25% [20]. В дослідженні визначено тісний зв'язок між ростом інвестицій та зростанням продуктивності праці. Це, в свою чергу, доводить, що нагромадження капіталу є потужним фактором економічного зростання, оскільки науково-технічний прогрес та впровадження його результатів неможливо здійснити без значного нагромадження капіталу.

Направлення великої частини валового продукту країни на інвестування сприяє більш високому рівню економічного зростання. Власні внутрішні інвестиції для більшості країн є основним, але далеко не достатнім, фактором економічного зростання. Тому, залучення в країну іноземних інвестицій, що перевищують обсяги її власних заощаджень, виступає важливим додатковим джерелом капіталотворення. Саме транснаціональні корпорації беруть на себе роль найбільшого міжнародного інвестора.

Інвестуючи, ТНК не тільки фінансують розвиток національної економіки, а і передають новітні технології, досвід що до управління і маркетингу, навчають персонал та ін., надаючи, таким чином, певну ефективну комбінацію активів, що стимулює економічне зростання. Передача транснаціональними корпораціями новітніх технологій сприяє розвитку та нагромадженню людського капіталу у країні, що приймає, що, в свою чергу, являє собою потужний фактор прискорення економічного зростання. Також, ТНК стимулюють ефективність використання місцевих факторів виробництва за рахунок перерозподілу наявних ресурсів із галузей їх неефективного використання у більш ефективні. Однак, не завжди ТНК справляють прямий позитивний вплив на процес нагромадження. В залежності від стратегії, ТНК може реорганізовувати придбану ними місцеву компанію скорочуючи зайнятість, не здійснюючи великих інвестицій, але за рахунок впровадження новітніх технологій, розширюючи експортне виробництво, здійснювати опосередкований позитивний ефект на нагромадження капіталу.

Досліджуючи вплив ТНК, як однієї з провідних форм концентрації капіталу, на економічне зростання, зупинимось на такому факторі як технологічний прогрес. Економічне зростання країни у великій мірі залежить від освоєння і впровадження нею новітніх технологій та виробництва науко- та техномісткої продукції. У глобальній економіці саме впровадження новітніх технологій розглядається як найбільш потужний фактор економічного зростання. Більшість країн світу досі виступають на світовому ринку науково-технічних знань лише як імпортери, причому 4/5 поставок технологій в ці держави здійснюється каналами ТНК [21, с.423]. ТНК можуть здійснювати як пряму передачу новітніх технологій місцевим компаніям, так і опосередкований вплив. Тому, транснаціональні корпорації розглядаються як могутнє джерело новітніх технологій. Внаслідок впливу науково-технічної діяльності ТНК, збільшується наукомісткий експорт країни, що приймає, що, в свою чергу, сприяє її економічному зростанню.

Але, не зважаючи на загальний стимулюючий вплив іноземних інвестицій на економічне зростання, ТНК можуть здійснювати і гальмування науково-

технічного розвитку країни за рахунок витіснення місцевих фірм з ринку, обмеження доступу національних фірм до новітніх розробок та ін. Новітні технології виробництва, організації праці та ін., що демонструють ТНК можуть бути недоступні країнам, що розвиваються та також країнам з трансформаційною економікою. І це пов'язано не лише з тим, що провідні ТНК не продають ліцензії на новітні технології, а і з тим, що їх не готове сприйняти економічне, технологічне, інституціональне, інфраструктурне середовище вище названих країн.

Підсумовуючи все вище сказане можна зробити наступні висновки. В умовах глобальної трансформації світової економіки, транснаціональний капітал, формуючи інтегровані зв'язки міжнародного співробітництва і володіючи потужним впливом на основні фактори економічного зростання, виступає як потужний важіль прискорення економічного розвитку. Вплив ТНК на економічне зростання не можна розглядати як вплив на окремі складові економічного зростання. Найбільший ефект зростання проявляється як наслідок дії ТНК одночасно на всі фактори економічного зростання (капітал, технічний прогрес, людські ресурси, екологію тощо). Інвестуючи, ТНК не тільки фінансують розвиток національної економіки, а і передають новітні технології, досвід що до управління і маркетингу, навчають персонал та ін., надаючи, таким чином, певну ефективну комбінацію активів, що стимулює економічне зростання.

Разом з тим, ТНК можуть створювати не тільки позитивний але і негативний вплив на економічне зростання. Так, ТНК може здійснювати дезінвестиції капіталу, тобто пряме вирахування ресурсів із фонду нагромадження. Закриття філій, переміщення виробництва ТНК в інші країни призводять до дестабілізації процесу відтворення країни, що приймає. Збитки капіталоутворенню країн, що приймають, можуть бути завдані і в результаті прихованих механізмів переведення прибутків (найпоширенішим із них є використання трансфертних цін). ТНК можуть здійснювати і гальмування науково-технічного розвитку.

Позитивний та негативний вплив діяльності ТНК на країни, що приймають може бути різноманітним, але, завдячуючи синергетичному ефекту взаємозв'язку всіх складових економічного розвитку, в кінцевому рахунку здійснюється стимулювання економічного зростання.

Перелік використаних джерел:

1. Оболенський В.П., Поспелов В.А. Глобализация мировой экономики: проблемы и риски российского предпринимательства.- М.: Наука, 2001.- 216с.
2. Соколенко С.І. Глобалізація і економіка України.- К.: Логос, 1999. – 568с.
3. Маркс, Карл. Капитал. Критика политической экономии. (Предисл. Ф.Энгельса. Пер. И.И. Скворцова – Степанова). Т.І М., Политиздат, 1973. Т. І. Кн.І. Процесс производства капитала. 1973.
4. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т.2/Редкол.:...С.В.Мочерний (відп. Ред.) та ін.- К.:Видавничий центр “Академія”, 2000.
5. Большой экономический словарь / Под ред. А.Н.Азриляна.- 4-е изд. Доп. и перераб. – М.: Институт новой экономики, 1999.- 1248с.
6. Астапович А.З. Транснациональный капитал США в мировом хозяйстве.- М.: Наука, 1990.-200с.
7. Степанов В. Стратегия хозяйственного поведения корпораций США.-М.: Наука,1990.-143с.
8. Кизим Н.А. Концентрация и интеграция капитала. – Х.: Бизнес Информ, 2000.-102с.
9. Уткин Э.А., Эскиндаров М.А. Финансово – промышленные группы М.: Изд-во ЭКМОС, 1998. –256с.
- 10.Шерер Ф., Росс Д. Структура отраслевых рынков : Пер с англ.-М.: ИНФРА, 1997. –698с.
- 11.Вейне Г., Деринг У. Введение в общую экономику и организацию производства. Пер. с нем.- Красноярск: Красноярский государственный университет, 1995. –497с.

12. Зайдель Х., Теммен Р. Основы учения об экономике. Пер. с нем.-М.: «Дело Лтд», 1994. – 400с.
13. Коно Т. Стратегия и структура японских предприятий. Пер с англ. – М.: Прогресс, 1987. – 384с.
14. Жамен С., Лекур Л. Торговое право: Пер. с фр.- М.: Международные отношения, 1993. – 251с.
15. Мэнкью Ш. Грегори. Принципы «Экономикс»./ Пер. с англ. – СПб., 1999.
16. Філіпенко А.С. Цивілізаційні виміри економічного розвитку – К.: “Знання України”, 2002. – 190с.
17. World Development Report. Knowledge for Development. 1998/99. – Wash., 1999.
18. Kenny C. And Williams D. (2001). What do we know about economic growth or why don't we know very much? World Development, 21(1).
19. Доклад о торговле и развитии, 2003 год. Накопление капитала, рост и структура изменения. UNCTAD/TDR/2003/ -156с.
20. UNCTAD (2001). Economic Development in Africa. Performance, prospects and policy issues (UNCTAD/GDS/AFRICA/1). United Nations publication, New York and Geneva.
21. Рогач Олександр. Міжнародні інвестиції: Теорія та практика бізнесу транснаціональних корпорацій: Підручник. – К.: Либідь, 2005. – 720с.